

RINNASTEISET VERBIPARIT TEKSTUAALISTEN SIIRTYMIEN MERKKINÄ

ANU AIROLA

VÄITÖKSENALKAJAISESITELMÄ
HELSINGIN YLIOPISTOSSA
16. MARRASKUUTA 2007

Tutkimukseni käsittelee suomen kielen rinnasteisia verbirakenteita, joita ovat esimerkiksi [*sanoa ja mennä*], [*nousta ja mennä*], [*nousta ja lähteä*], [*taidankin tästä lähteä ja mennä*]. Työn tavoite on luoda teoriaa tekstuaalisista siirtymistä. Väitän, että tutkimani rinnasteiset verbirakenteet toimivat teksteissä analogisesti musiikista tuttujen kadenssien tapaan. Laajemmin tutkimukseni kuuluu funktionaalisen kielentutkimuksen alaan ja yhdistää erityisesti korpuslingvistiikan ja tekstianalyysin, mutta myös syntaksin ja kieliopillistumisen tutkimuksen.

Maisterintutkielmassani (Airola 1996) pohdin suomen kielen verbin *nousta* ole-

musta. Aineistona oli pieni otos *nousta*-verbin esiintymiä, jotka oli poimittu Suomen kuvalehdestä, esimerkiksi *hinnat nousivat pilviin, tukka nousi pystyyn, joku nousi hallitukseen, joku muu johonkin muualle. Aurinko nousi taivaalle*. Otokseen sisältyi myös joukko rinnasteisia verbipareja, esimerkiksi [*nousi ja lähti*], [*nousi ja sanoi*], [*nousi ja huokaisi*], [*nousi ja käveli*], [*nousi ja laski*]. Koska tutkimuskysymykseni rajoittui ainoastaan verbin *nousta* argumenttirakenteeseen, rinnasteiset verbiparit jäivät tutkielman ulkopuolelle. Pohdiskelu kuitenkin jatkui, ja verbi *nousta* sai rinnalleen neljä muuta intransitiivista liikeverbiä: verbit *lähteä, mennä, päästä ja laskea*.

Perustelu juuri näiden viiden verbin välille kehittyi pilottitutkimuksessa, jossa etsittiin tapaa ryhmitellä suomen kielen verbejä automaattisesti (Lagus ja Airola 2001).

▷

Verbiesiintymät poimittiin korpuksesta, ja jokainen verbi kuvattiin sitä välittömästi seuraavaan sanaan liittyvien morfosyntaktisten piirteiden avulla. Näin syntynyt aineisto ryhmiteltiin SOM-algoritmia (Self-Organizing Map) käyttäen. Ryhmittelyn tulos näkyy kartalla (1)¹. Kuvan perusteella nähdään, että verbit *lähteä*, *mennä*, *päästä*, *nousta* ja *laskea* muodostavat selkeän ryhmän. Nimitän kyseistä verbiryhmää jatkossa »menoverbeiksi».

Väitöskirjassani tutkin sellaisia rinnasteisia verbirakenteita, joissa joko ensimmäinen tai toinen rinnastettava on jokin menoverbi. Työni jakautuu kahteen osaan. Selvitin ensinnäkin menoverbejä sisältävien verbiparien yleisyyttä teksteissä. Aineistona käytin noin 3 miljoonan sanan tekstikorpusta, joka sisältää vuosina 1994–1997 julkaistuja suomenkielisiä romaaneja.² Toiseksi analysoin joukon yksittäisiä tekstejä, joissa esiintyy jokin menoverbipari. Halusin vastauksen kysymyksiin: **Mitkä** kielen rakenteet ovat yleisiä? **Miksi** kyseiset rakenteet ovat yleisiä jossain tiettyssä tekstilajissa?

Tarkennan vielä käsitettä 'teksti', jonka rajaan tässä kirjoitettuun kieleen. Tekstejä ovat esimerkiksi sanomalehden uutiset, myynti-ilmoitukset, novellit, runot tai varoitukset, joita näkee ihmisten porteissa ja aidoissa, esimerkiksi *Täällä vartioin minä*. Omassa tutkimuksessani keskityin kertomakirjallisuuteen, mutta on hyvä pitää mielessä, että tekstejä on monenlaisia ja monenpituisia, eikä yhteen tekstilajiin keskittyvän analyysin tuloksia voi suoraan yleistää muihin tekstilajeihin.

Edellä mainitun mitkä-kysymyksen vastaus on suhteellisen yksinkertainen. Osoittautui, että menoverbin sisältävät verbiparit ovat aineistossani yleisempiä kuin jonkin muun verbin sisältävät verbiparit keskimäärin. (2) Kuten taulukosta voi nähdä, menoverbipareja on aineistossa keskimäärin 38,3 tuhatta menoverbiä kohti, siis noin nelinkertaisesti muihin verbipareihin verrattuna. Menoverbipareista *nousta*- ja *mennä*-verbin sisältävät parit ovat yleisimpiä. (3)

Miksi-kysymykseen vastaaminen on haastavampaa. Lähdin oletuksesta, että syntaktiset rakenteet muodostavat rajapinnan sanojen merkitysten ja tekstuaalisten rakenteiden välille. Tällä tarkoitan, että syntaktiset rakenteet muotoutuvat toisaalta sanojen merkityssisällön, toisaalta tekstin rakenteellisten vaatimusten mukaan.

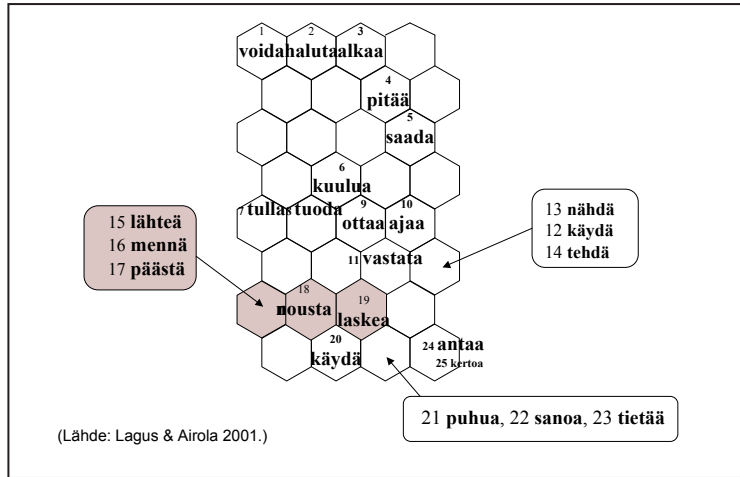
Havainnollistan ajatustani syntaktisesta rajapinnasta. Oletetaan, että meillä on lautanen ja kynä. Tehtävänä on kiinnittää kynä lautasen pohjaan. Lautanen on sileä ja litteä, kynä terävä. Tarvitaan siis jonkinlainen sovituskappale pintojen väliin, esimerkiksi jokin litteä esine, jonka voi liimata lautasen pohjaan ja siihen kiinnitetty putkilo, johon voi tökätä kynän. Sovituskappaleen muoto määräytyy siis toisiinsa liitettävien esineiden mukaan.

Otan rinnalle tekstiesimerkin. Siinä Kirsi-nimisen koulutytön vanhemmat keskustelevat Kirsin opettajan – Opon – kanssa. Verbipari [*sanoi ja nousi*] implikoi keskustelun päättymistä.³

¹ Numerot ohjaavat väitöksenalkajaisitelmän kuviin.

² A sub-corpus of the PAROLE corpus of the Finnish language. CSC, Finnish IT center for science, <http://www.csc.fi/english/research/software/parole-fi>.

³ Esimerkki 1 on mielenkiintoinen myös siksi, että verbi *nousta* esiintyy ensimmäisen kerran jo edeltävässä virkkeessä: 'Opo **nousi**, laittoi silmälasit koteloon.' Olenkin tulkinut seuraavan lauseen *nousta*-verbin semanttiseksi lipsahdukseksi, joka tuntuu tukevan oletusta, että verbipari [*sanoi ja nousi*] muodostaa semanttisen kokonaisuuden.

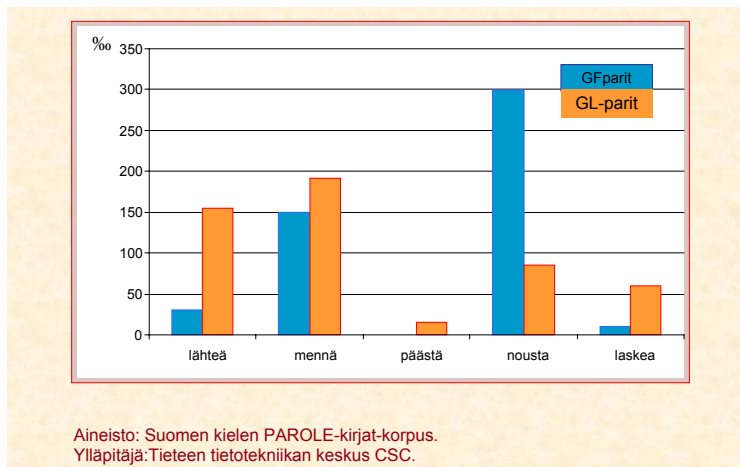
Kuva 1. SOM-kartta suomen 25 yleisimmästä verbistä.

	Verbi- esiintymät	Verbi- parien esiinty- mät	Verbi- pareja /1000 verbi- esiintymää	GF-pareja /1000 G-verbiä	GL-pareja /1000 G-verbiä
Verbi- esiintymät	779,319*	7,425*	9.5	-	-
Meno- verbit	19,301*	740**	38.3	18.9	19.5

GF-parit: verbiparit, joissa menoverbi on ensimmäisenä jäsenenä.

GL-parit: verbiparit, joissa menoverbi on toisena jäsenenä.

Kuva 2. Menoverbiparien yleisyys suhteessa muihin verbipareihin.

Kuva 3. Menoverbiparien yleisyys aineistossa.

(1)

– Peruskoulussa ei ollut mitään vaikeuksia, Merja sanoi. – Kirsi oli aina hyväkäyttöksinen. – –

– Kirsi ei ole välittänyt varoituksesta, Opo sanoi. – Asuntolanhoitaja on ollut huolissaan. Toivotaan, että tämä saa tytön järkiinsä. Me emme voi katsoa sormien läpi, kun täällä on muitakin oppilaita.

– – –

Opo **nousi**, laittoi silmälasit koteloon.

– Minun on ikävä kyllä nyt lähdeittävä palaveriin, se **sanoi ja nousi**. – Toivotaan että Kirsi ajattelee asioita. Se hyvästeli heidät, kiiruhti tiehensä.

– Käydään siellä asuntolassa, Lasse murahti. – Ei ne meistä näin vähällä pääse. (Hännikäinen 1997.)

Reaalimaailmassa pystyyn nouseminen on monissa tilanteissa tunnusmerkistä. Seisomaan nouseminen toimii indeksinä, joka voi ilmaista esimerkiksi halua poistua jostain seurasta, halua ottaa puheenvuoro jossain tilaisuudessa tai halua ilmaista muille, että jokin tilaisuus on päättynyt. Teksteissä verbi *nousta* toimii analogisesti. Esimerkissä 1 Opon ja Kirsin vanhempien välisen keskustelun loppuminen on merkitty verbillä *nousta*. *Nousta*-verbin merkityksiin kuuluva asennon muutos siis implikoi jonkin toiminnan loppumista ja toimii siten indeksinä, joka tekstissä viittaa rajakohtaan tai siirtymään. (4)

Verbillä *nousta* osoitetaan myös valtasuhteita: pystyssä asennossa oleva on hallitseva suhteessa 'alempana oleviin.' (5)

Nousta ei esiinny tekstiesimerkissä yksin, vaan osana rinnasteista verbirakennetta. Rinnasteisuus on tässä ikonista eli kuvanomaista: määrä lisää huomioarvoa. Mitä enemmän on materiaalia, sitä painokkaammaksi sanottava muuttuu. (6)

Kohteliaisuuden ilmaiseminen havainnollistaa hyvin määrän periaatetta: mitä kohteliaampi haluaa olla, sitä enemmän panee sanoja peräkkäin: *Olisikohan mitenkään mahdollista, että voisitte ystävällisesti siirtää kavionne pois hännältäni*.

kään mahdollista, että voisitte ystävällisesti siirtää kavionne pois hännältäni.

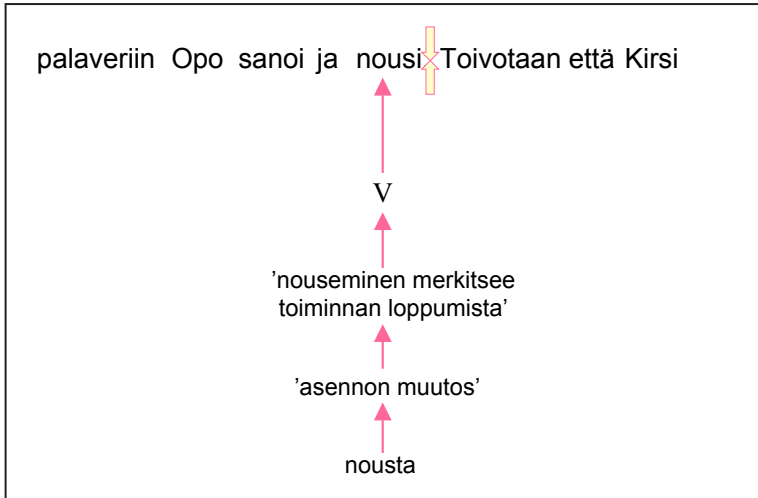
Nimitän edellä kuvatun kaltaisia verbipareja 'tekstuaalisiksi kadensseiksi' – toisin sanoen musiikista tuttujen kadenssien (sointukulkujen) tekstuaalisiksi vastineiksi. Kadenssi (lat. *cadentia*, *putoaminen*) tai lopuke on määritelmän mukaan erityinen joukko intervaleja tai sointuja säkeen (frasasin), säeryhmän, sävellyksen osan tai koko sävellyksen lopussa. Kadensseilla luodaan muotoa ja säädellään musiikin virtailua. Tutkimillani rinnasteisilla verbipareilla puolestaan luodaan tekstuaalista muotoa ja säädellään tekstin virtailua.

Palaan esimerkkiini lautasesta ja kynästä. Kaaviossa verbi *nousta* edustaa kynää, teksti lautasta ja syntaktinen rakenne (verbilauseke) näiden välistä sovituskappaletta. (7)

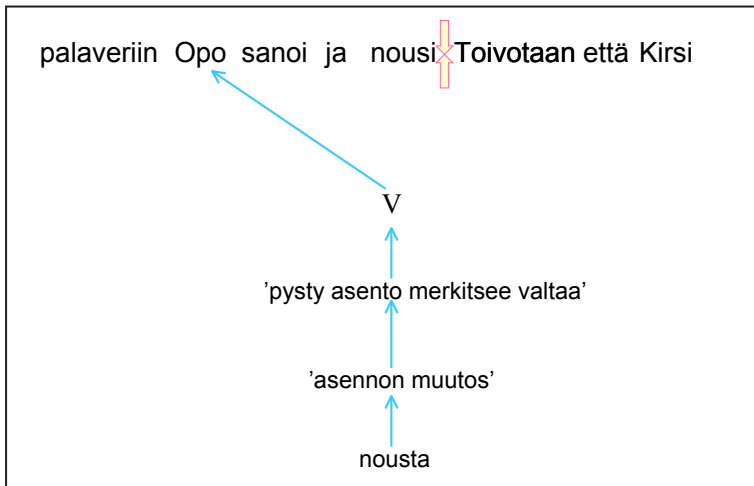
Nousta viittaa metaforisesti toisaalta edeltävän toiminnan – tässä siis keskustelun – loppumiseen, jota havainnollistin kuvassa 4, toisaalta vallankäytön mahdollisuuteen (ks. kuva 5). Tekstin rajakohta merkitään lisäämällä verbilausekkeen massaa, tässä siis rinnastamalla kaksi leksikaalista verbiä (ks. kuva 6). Rinnasteinen verbipari siis motivoituu toisaalta verbisemantiikan, toisaalta tekstin rakenteen näkökulmasta: kuva 8 koostaa kaikki nämä ulottuvuudet.

Olen tässä esityksessä keskittynyt yhden tietyn ilmiön – tekstuaalisten kadenssien – esittelyyn. Käsitelty esimerkki liittyy laajempaan kysymykseen kielen merkityksellisistä yksiköistä. Se valottaa myös metodologista lähtökohtaani: laajoja korpusaineistoja seulomalla löytyy kielen toistuvia rakenteita, joiden yksikköyttä olen tässä testannut tekstianalyysin keinoin.

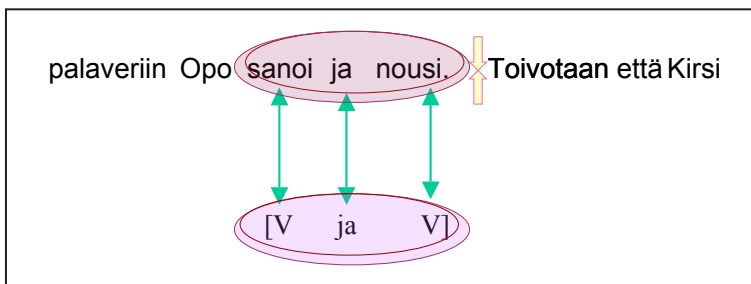
Olen lisäksi esittänyt työssäni, että erityisesti *mennä*-verbin sisältävät verbiparit toimivat suomessa seriaaliverbien – sarja-verbien – tavoin. Seriaaliverbeillä tarkoitetaan kahden tai useamman verbin liittoja, joissa mikään verbeistä ei ole alisteinen

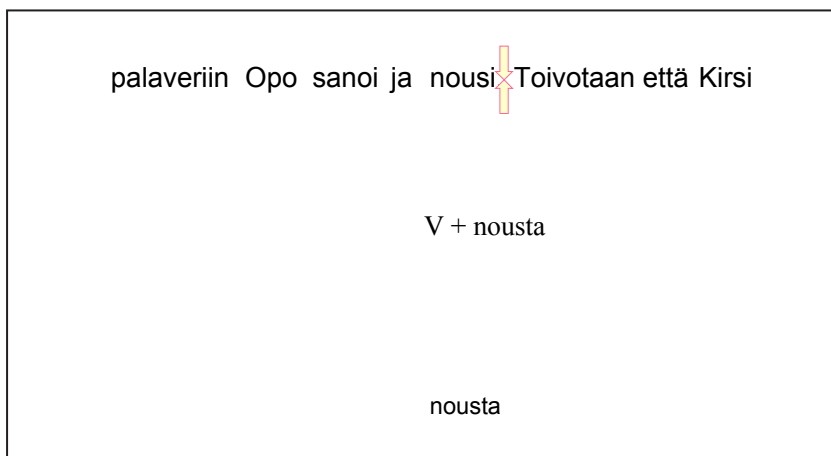
Kuva 4. Asennon muutos ilmaisee rajakohtaa.

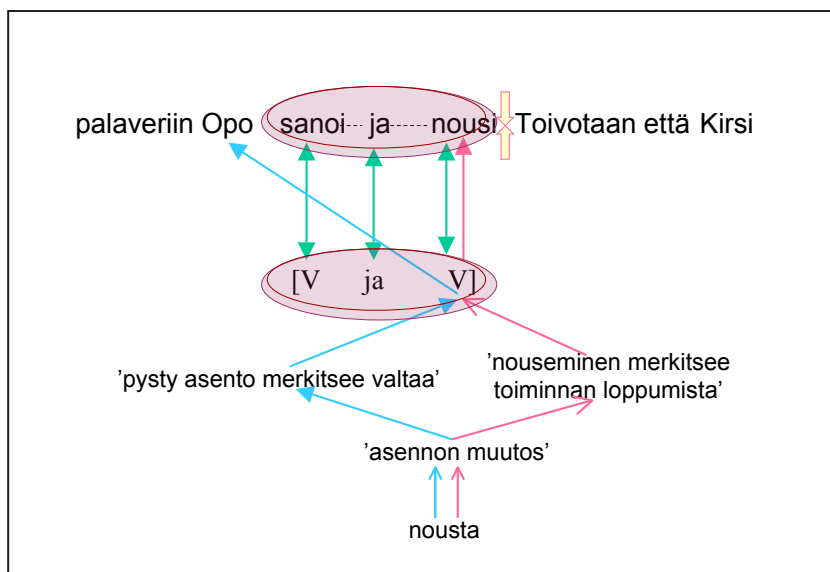
Kuva 5. Asennon muutos ilmaisee osallistujien välisiä suhteita.

Kuva 6. Menoverbiparin ja lauseen merkityksen ikoninen suhde.

Kuva 7. Verbilause »sovituskappaleena».

Kuva 8. Menoverbiparin ja tekstin suhde kootusti.

toiselle. Esimerkissä 2 suomen verbipari [*mennä ja päästää*] on ainakin semanttisesti tulkittavissa seriaaliverbiksi.

(2)

'Vittu. Mitähän helvettiä niiden lautakunnan toopejen kaaleissa oikeen mahtaa pyöriä', yksi Presidentin vierellä nojailevista Harrikka-miehistä murahti. 'Vittu ne **menee ja päästää** Veko Hopean lomille, ja ne luulee ihan oikeesti että äijä palaa kiltisti tänne kiven sisään järsimään loppua viittä vuottaan. Älykääpiöt.' (Mäki 1997.)

Verbiä *mennä* ei tässä voi luontevasti tulkita liikeverbiksi, vaan modaaliseksi elementiksi, joka ilmentää puhujan asennetta sanottavaansa kohtaan. Tämä on tyypillistä seriaaliverbeille: konkreettista liikettä tai toimintaa ilmaisevan verbin kirjaimellinen merkitys heikkenee, ja se alkaa kieliopillista esimerkiksi aspektin tai modaalisuuden merkitsimeksi.

Työni lähtökohta on korpuslingvistinen, mutta liittyy kiinteästi niin tekstilingvistiikkaan kuin syntaksin ja kieliopillistumisenkin tutkimukseen. Aineistoni on suomen kieltä, mutta tutkimukseni lähtökohdat ovat

yleislingvistiset. Yhdistän tutkimuksessani kaksi lähestymistapaa, joita yleensä pidetään erillisinä kielitieteen alueina, toisin sanoen kvantitatiivisen korpusanalyysin ja kvalitatiivisen tekstianalyysin. Tämä lähestymistapa on mielestäni osoittautunut mielekkääksi: korpusanalyysin numeeriset tulokset ohjaavat tutkimaan tekstejä uusista näkökulmista. ■

AINESLÄHTEET

HÄNNIKÄINEN, LIISA 1997: *Onneksi*. Otava.
MÄKI, REIJO 1997: *Pimeyden tango*. Otava.

MUUT LÄHTEET

AIROLA, ANU 1995: *Nousta-verbin semantiikkaa*. Pro gradu -tutkielma. Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto.
LAGUS, KRISTA – AIROLA, ANU 2001: Analysis of functional similarities of Finnish verbs using the self-organizing map. – *Proceedings of the ESSLLI'2001*, Helsinki, Finland.

ANU AIROLA *Coordinated Verb Patterns in Texts*. Publications of the Department of General Linguistics 41. Helsinki: University of Helsinki 2007. Kirja on luettavissa verkkojulkaisuna osoitteessa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-4250-8>.

Sähköposti: anu.airola@helsinki.fi